

FƏLSƏFƏ

UOT:821.09

DOI: 10.52094/3005-9941.45.2024.029

Səxavət Nəsrəddin qızı Əliyeva
Bakı Dövlət Universiteti
psixologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
E-mail:saxavat.aliyeva@bsu.edu.az
<https://orcid.org/0000-0002-5136-677X>

KİŞİ VƏ QADIN ÜNSİYYƏTİNİN CİNSİ VƏ GENDER XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Xülasə: Bu məqalə, kişilər və qadınlar arasında mövcud olan fərqləri üzə çıxarmağa çalışan ünsiyyət və qarşılıqlı əlaqənin çoxşaxəli sahəsini araşdırır. Cəmiyyətin gözləntiləri və mədəni təsirlər, fərdi ünsiyyət üslublarının formalaşmasında mühüm rol oynasa da, kişi və qadın ünsiyyətində fərqli nümunələrə xas bioloji və nevroloji amillərin töhfə verdiyini göstərən sübutlar vardır. Bu məqalə, təbiət və tərbiyənin qarşılıqlı əlaqəsini araşdıraraq, gender əsaslı ünsiyyət fərqlərinə təsir edən müxtəlif amillərin hərtərəfli başa düşülməsini təmin etmək məqsədi daşıyır.

Açar sözlər: gender fərqləri, idrak qabiliyyətləri, psixoloji xüsusiyyətlər, gender təhlili, bioloji amillər, sosial təsirlər, ətraf mühit faktorları

Giriş

Ünsiyyət insanların qarşılıqlı fəaliyyətinin, münasibətlərin, sosial dinamikanın və mədəni normaların formalaşmasının əsas aspektidir. Kişilər və qadınlar ünsiyyətdə ümumi cəhətləri paylaşsalar da, incə fərqlər müşahidə edilmişdir ki, bu da tədqiqatçıları bu variasiyalara kömək edən əsas mexanizmləri araşdırmağa sövq edir. Ünsiyyətdə gender fərqlərinin öyrənilməsi, linqvistik nümunələri, şifahi olmayan işarələri və cəmiyyət gözləntilərinin şəxsiyyətlərarası dinamikaya təsirini müəyyənləşdirməyə şərait yaradır.

İnsanların qarşılıqlı fəaliyyətinin əsas aspekti olan ünsiyyət münasibətlərə, anlaşılmaya və əməkdaşlığa təsir edir. Bu mürəkkəb ünsiyyət şəbəkəsində gender mühüm rol oynayır. O, fərdlərin özlərini ifadə etmə, məlumatı şərh etmə və əlaqələr qurma üsullarını formalaşdırır. Buna görə də, ünsiyyət və qarşılıqlı əlaqədə gender fərqlərinin öyrənilməsi əhəmiyyət qazanmışdır.

İctimai gözləntilər və mədəni normalar, çox vaxt ünsiyyət modellərini formalaşdırır. Bu gözləntilər müxtəlif cinslərdən olan şəxslər arasında şifahi və qeyri-şifahi ünsiyyət, dinləmə üslubları və danışiq dinamikasında fərqlərə səbəb olur. Ünsiyyətdə gender fərqlərini başa düşmək üçün, mədəni kontekstdə mövcud olan nümunələri və meyilləri tanımaq lazımdır.

Kişi və qadınların söhbətləri necə idarə etdiyini, münəqişəni müzakirə etdiyini və emosiyaları necə ifadə etdiyini araşdırmaq, şəxslərlərarası ünsiyyətin mürəkkəbliyi haqqında dəyərli fikirlər verir. Bu fərqlərin tanınması və qiymətləndirilməsi, genderlə bağlı ünsiyyət maneələrinin aradan qaldırılmasına və daha ədalətli və hörmətli ünsiyyət təcrübələrinin təşviqinə töhfə verir.

1. Bioloji əsaslar

Biz burada, kişilər və qadınlar arasında ünsiyyət və qarşılıqlı əlaqədə müşahidə edilən fərqlərə töhfə verən mürəkkəb bioloji əsasları araşdırırıq. Biologiya və davranış arasındakı mürəkkəb qarşılıqlı əlaqəni aydınlaşdırmaq üçün, hormonal təsirlərin, beyin strukturunun və nevroloji inkişafın təsirini araşdırmaq vacibdir. Genderə xas ünsiyyət üslublarının bioloji əsaslarını başa düşmək, insan qarşılıqlı əlaqəsi və sosial dinamika haqqında hərtərəfli perspektivi inkişaf etdirmək üçün zəruridir.

✓ *Hormonal təsirlər*

Kişilər və qadınlar arasındakı hormonal fərqlər ünsiyyət tərzinin formalaşmasında mühüm rol oynayır. İnkişafın kritik dövrlərində estrogen və testosteron kimi cinsi hormonlara məruzqalma dil və ünsiyyətlə əlaqəli sinir dövrlərinin təşkilinə və aktivləşməsinə təsir göstərir. Bu hormonal təsirlər şifahi ifadədə, emosional ünsiyyətdə və cinslər arasında şəxsiyyətlərarası dinamikada müşahidə edilən dəyişikliklərə şərait yaradır [Thorne 34-35].

Qadınlarda əsas cinsi hormon olan estrogen ünsiyyətin müxtəlif aspektlərində iştirak edir. İnkişafın kritik dövrlərində estrogenə məruzqalmanın dil emalı, emosional ifadə və sosial idrakla əlaqəli sinir dövrlərinin təşkili və aktivləşdirilməsinə təsir etdiyi bildirilir. Tədqiqatlar estrogenin qadınlarda şifahi və emosional ünsiyyət bacarıqlarının inkişafına təsir etdiyini irəli sürür [Wood 1996, 45-46].

Testosteron kişilərdə ünsiyyət tərzinin formalaşmasında mühüm rol oynayır. Kritik inkişaf mərhələlərində testosterona məruzqalma beyindəki təşkilati dəyişikliklərlə əlaqələndirilir, məkan qabiliyyətləri, məqsədyönlü ünsiyyət və inadkarlıqla əlaqəli sahələrə təsir göstərir. Bu hormonal təsirlər qısa və vəzifəyə yönəlmiş dili vurğulayaraq, ünsiyyət formalarında müşahidə edilən fərqlərə şərait yaradır [Morley 110-111].

Tədqiqatlar göstərir ki, estrogen emosional siqnallara həssaslığı artırır, daha ifadəli və başqalarının emosiyalarına uyğunlaşan ünsiyyət tərzini inkişaf etdirir. Testosteron, əksinə, daha az emosional ifadəli və məlumatın səmərəli şəkildə çatdırılmasına daha çox diqqət yetirən bir ünsiyyət tərzilə əlaqələndirilir [Kinney 255].

Prenatal hormonal məruzqalma, yetkinlik dövründə fərdlərin ünsiyyət tərzinin formalaşmasında mühüm rol oynayır. Tədqiqatlar göstərir ki, dölün inkişafı zamanı hormonal mühit ünsiyyətlə əlaqəli sinir dövrlərinin təşkilinə təsir göstərir, şifahi və şifahi olmayan ifadələrdə cinsiyyətə xas nümunələrə dözümlülük üçün zəmin yaradır [Kim 8-9].

Hormonlar cinsə aid ünsiyyət üslublarına əhəmiyyətli dərəcədə töhfə versə də, bioloji təsirlər və sosiallaşma arasında dinamik qarşılıqlı əlaqəni qəbul etmək vacibdir. Cəmiyyətin gözləntiləri və mədəni normalar fərdlərin özlərini necə ifadə etmələrini daha da formalaşdırır, ünsiyyət üslublarına kompleks təsirlər şəbəkəsi yaradır.

Genderə uyğun ünsiyyətin hormonal əsaslarını başa düşmək psixologiya, nevrologiya və ünsiyyət tədqiqatları kimi sahələr üçün geniş təsirə malikdir. Bu bilik, ünsiyyət bacarıqlarının artırılmasına və cinslər arasında daha yaxşı anlaşmanın təşviqinə yönəlmiş müdaxilələr barədə məlumat verir.

Genetik meyillər, ətraf mühitin təsirləri və nöroplastiklik potensialı kimi amilləri nəzərə alaraq, hormonlar və ünsiyyət arasındakı qarşılıqlı əlaqəni araşdırmaq üçün, davamlı tədqiqatlara ehtiyac var. Gələcək tədqiqatlar ünsiyyət üslublarının çevikliyinə, kişilər və qadınlar arasında effektiv ünsiyyətin təşviqinə yönəlmiş müdaxilələrin nəticələrinə işıq sala bilər.

✓ *Beyin quruluşu və funksiyası*

Beyin strukturunda gender fərqlərinin öyrənilməsində maraqlı olan əsas sahələrdən biri beynin yarımkürələrini birləşdirən sinir lifləri dəsti olan korpus kallosumdur. Tədqiqatlar göstərir ki, korpus kallosum ölçüsü və əlaqəsi ilə cinsi dimorfizm nümayiş etdirir. Bu struktur fərqlər kişi və qadınların şifahi və şifahi olmayan işarələri necə emal etməsinə və reaksiyasına təsir edərək, beyin yarımkürələri arasında məlumatın integrasiyasına təsir göstərir [Holmstrom 229].

Dilin işlənməsi, mürəkkəb bir idrak funksiyasıdır. Broca sahəsi və Wernicke bölgəsi kimi spesifik beyin bölgələri linqvistik qabiliyyətlərdə əsas rol oynayır. Tədqiqatlar bu bölgələrin ölçüsündə və aktivliyində genderlə bağlı fərqləri müəyyən etmişdir. Qadınlar tez-tez dil mərkəzləri arasında sinir fəaliyyətinin daha çox paylanması nümayiş etdirirlər, bu da onların şifahi ifadədə qəbul edilən bacarıqlarına kömək edir. Kişilər, digər tərəfdən, tapşırıq yönümlü ünsiyyəti vurğulayaraq, daha diqqətli sinir aktivasiyası nümayiş etdirirlər [Eldridge 222].

Emosional tənzimləmə və sosial idrakın ayrılmaz hissəsi olan amigdala və prefrontal korteks də genderə xas nümunələr nümayiş etdirir. Qadınlar ümumiyyətlə, emosional emal ilə əlaqəli olan amigdalada artan aktivlik nümayiş etdirirlər, kişilər isə koqnitiv nəzarət üçün daha çox prefrontal kortekse etibar edirlər. Bu fərqlər, cinslər arasında emosional ifadə və sosial qarşılıqlı əlaqə üslublarında dəyişikliklərə şərait yaradır [Hall 24-25].

Hormonlar, beyin funksiyasını modulyasiya edir və ünsiyyətdə müşahidə olunan gender fərqlərinə şərait yaradır. Estrogen, dil və emosional ifadə ilə əlaqəli neyron şəbəkələrinin inkişafına potensial olaraq təsir edərək, sinaptik əlaqəni və neyroplastikliyi artırır. Testosteron, əksinə, məkan qabiliyyətləri və iddialı ünsiyyətdə iştirak edən beyin bölgələrinin təşkilinə təsir göstərir [Mulac 132-133].

Prenatal və pubertal mərhələlər kimi kritik dövrlərdə nevroloji inkişaf, beynin struktur təşkilatını formalaşdırır. Bu dövrlərdə hormonal təsirlər, həyat boyu

ünsiyyət modellərinə təsir edərək, cinsiyyətə xas sinir dövrlərinin qurulmasına şərait yaradır [Tannen 44].

Genderə uyğun ünsiyyətin neyrobioloji əsaslarını başa düşmək təhsil, münasibətlər və iş yeri də daxil olmaqla müxtəlif kontekstlər üçün praktiki təsirlərə malikdir. Beynin strukturu və funksiyasının ünsiyyət fərqlərinə töhfə verdiyini qəbul etmək, kişilər və qadınlar arasında effektiv ünsiyyəti təşviq etmək üçün daha məlumatlı yanaşmalara imkan verir.

Gələcək tədqiqat söyləri gen-mühit qarşılıqlı təsirlərinin mürəkkəbliklərini, epigenetik təsirləri və ünsiyyət üslublarının formalaşmasında neyroplastiklik potensialını araşdırmalıdır. Ünsiyyətlə əlaqəli sinir dövrlərinin dəyişdirilə biləcəyini araşdırmaq, şəxsiyyətlərarası ünsiyyəti yaxşılaşdırmaq üçün məqsədyönlü müdaxilələrin hazırlanmasına dair fikirlər verə bilər.

✓ *Nevroloji inkişaf*

Körpəlik və yeniyetməlik kimi kritik dövrlərdə nevroloji inkişaf, sonrakı həyatda ünsiyyət modellərini formalaşdırır. Tədqiqatlar göstərir ki, prenatal və pubertal mərhələlərdə cinsi hormonlara məruzqalma dilin mənimsənilməsi, sosial idrak və emosional emalda iştirak edən neyron şəbəkələrin inkişafına təsir göstərir. Bu nevroloji uyğunlaşmalar genderə xas ünsiyyət üslublarının qurulmasına şərait yaradır [Newman 122].

Nevroloji inkişaf prenatal mərhələdə başlayır və körpəlik dövründə davam edir və ömür boyu ünsiyyət nümunələri üçün zəmin yaradır. Estrogen və testosteron kimi cinsi hormonlara prenatal məruzqalma dilin mənimsənilməsi, emosional tənzimləmə və sosial idrakla əlaqəli sinir dövrlərinin təşkilinə təsir göstərir. Bu erkən nevroloji təsirlər genderə xas ünsiyyət meyllərinin yaranmasına şərait yaradır [Pearson 54].

Yetkinlik nevroloji inkişafın başqa bir kritik dövrünü qeyd edir, cinsi hormonların artması ünsiyyətlə əlaqəli beyin strukturlarının inkişafına təsir göstərir. Bu mərhələdə neyron şəbəkələrinin səmərəliliyini və əlaqəsini formalaşdıran sinaptik proseslər baş verir. Hormonal dalğalanmalar və neyroinkişaf prosesləri arasındakı qarşılıqlı əlaqə, genderə xas ünsiyyət üslublarının təkmilləşdirilməsinə təsir edir [Prinsen 5-6].

Körpəlik və uşaqlıq dövründə nevroloji inkişaf ünsiyyətin təməl daşı olan dilin mənimsənilməsinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Tədqiqatlar göstərir ki, qızlar linqvistik qabiliyyətlərlə əlaqəli sahələrdə nevroloji fərqlərlə əlaqəli daha erkən dil inkişafını nümayiş etdirirlər. Sosiallaşma prosesləri nevroloji inkişafda daha da qarşılıqlı əlaqədə olur, genderə aid ünsiyyət norma və üslublarını gücləndirir [Samar 62-63].

Sinir plastikliyi anlayışı, beynin yenidən təşkil və uyğunlaşma qabiliyyəti, nevroloji inkişafın cinsə uyğun ünsiyyətə necə kömək etdiyini başa düşmək üçün çox vacibdir. Bioloji amillər bir təməl yaratsa da, ətraf mühitin təsirləri və təcrübələri sinir əlaqəsini formalaşdırır və zamanla ünsiyyət tərzində dəyişikliklərə təsir edir [Tannen 52].

Pubertal hormonal dəyişikliklər sosial idrak, o cümlədən sosial siqnalları anlamaq və şərh etmək qabiliyyətinə təsir göstərir. Tədqiqatlar göstərir ki, yetkinlik dövründə qızlarda sosial həssaslıq artır, oğlanlarda isə, məkan qabiliyyətlərində və iddialılıqda dəyişikliklər olur. Bu neyroinkişaf dəyişiklikləri sosial qarşılıqlı əlaqədə və ünsiyyətdə müşahidə olunan gender amillərinə təsir edir [Holmstrom 231].

Genetik faktorlar da nevroloji inkişafda rol oynayır, ünsiyyət tərzində fərdi fərqlərə səbəb olur. Genetik meyillər və neyrobioloji proseslər arasında mürəkkəb qarşılıqlı əlaqəni başa düşmək genderə xas ünsiyyəti hərtərəfli başa düşmək üçün vacibdir.

Genderə uyğun ünsiyyətin neyroinkişaf əsaslarına dair anlayışlar təhsil və ünsiyyət bacarıqlarını təkmilləşdirməyə yönəlmiş müdaxilələrə təsir göstərir. Gələcək tədqiqatlar genetika, hormonal təsirlər və nevroloji inkişaf arasındakı qarşılıqlı əlaqəni araşdırmalıdır. Neyroinkişaf prinsiplərinə əsaslanan ünsiyyət modellərini dəyişdirmək üçün məqsədyönlü müdaxilələr potensialının araşdırılması kişilər və qadınlar arasında effektiv ünsiyyətin inkişafı üçün yeni yollar açar bilər.

✓ *Təkamül Perspektivləri*

Təkamül nöqteyi-nəzərindən ünsiyyətdə gender fərqləri, cəmiyyətlərdəki müxtəlif rol və məsuliyyətlərə uyğunlaşan cavablar ola bilər. Təkamül təzyiqləri sağ qalmaq və çoxalmanı gücləndirən ünsiyyət üslublarının inkişafını formalaşdırır. Məsələn, qadınların şifahi olmayan işarələrə qarşı artan həssaslığı, effektiv qayğı və sosial əlaqəni asanlaşdırmaq üçün inkişaf edir [Wood 2011, 44].

Təkamül psixologiyası insan davranışının bir çox aspektlərinin minilliklər boyu insan növünü formalaşdıran seçici təzyiqlərlə izah edilə biləcəyini irəli sürür. Təkamül nöqteyi-nəzərindən kişilər və qadınlar reproduktiv rolları və ictimai funksiyalarındakı fərqlərə görə, fərqli ünsiyyət strategiyaları inkişaf etdirirlər. Təkamül perspektivi göstərir ki, müəyyən ünsiyyət və qarşılıqlı əlaqə nümunələri cinsi seçim nəticəsində inkişaf edir. Kişilər və qadınlar, öz genlərini ötürmək şanslarını maksimum dərəcədə artıran və reproduktiv strategiyaları əks etdirən həyat yoldaşlarını cəlb etmək üçün unikal xüsusiyyətlər və davranışlar inkişaf etdirirlər [Kinney 271].

Kişilər və qadınlar arasındakı bioloji fərqlər hormonal profillərə qədər uzanır, beyin inkişafına və fəaliyyətinə təsir göstərir. Testosteron və estrogen kimi hormonlar aqressiya, dominantlıq və tərbiyə ilə bağlı davranışların formalaşmasında mühüm rol oynayır. Bu hormonal fərqlər ünsiyyət tərzində və sosial qarşılıqlı əlaqədə dəyişikliklərə səbəb olur. [Holmstrom 235]

İnsan cəmiyyətlərinin təkamülü genderə xas ünsiyyət modellərinin formalaşmasında rol oynamışdır. Cəmiyyətlər inkişaf etdikcə əmək bölgüsü və gender rolları ilə bağlı ictimai gözləntilər daha qabarıq şəkildə özünü büruzə verir. Bu ictimai çərçivə, ehtimal ki, kişilər və qadınlar üçün ünsiyyət normalarının inkişafına təsir göstərmişdir [Samar 64].

Kişilər və qadınlar arasında beyin quruluşu və funksiyasındakı bioloji uyğunsuzluqlar ünsiyyət tərzində fərqlərə səbəb olur. Tədqiqatlar göstərir ki, kişilər və qadınlar məlumatı emal etmə və ötürmə üsullarına təsir edən fərqli idrak gücü və üstünlüklərinə malik olurlar [Thorne 36].

Bioloji əsaslar gender fərqlərini başa düşmək üçün bir çərçivə təmin etsə də, mədəni və ətraf mühit amillərinin təsirini qəbul etmək vacibdir. Mədəniyyətlərarası tədqiqatlar biologiya və mədəniyyət arasındakı mürəkkəb qarşılıqlı əlaqəni vurğulayaraq, ünsiyyət və qarşılıqlı əlaqə nümunələrinin müxtəlif cəmiyyətlərdə əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənə biləcəyini ortaya qoyur.

Ünsiyyət və qarşılıqlı əlaqədə gender fərqlərinin bioloji əsaslarını və təkamül perspektivlərini başa düşmək psixologiya, sosiologiya və ünsiyyət tədqiqatları da daxil olmaqla müxtəlif sahələrə təsir göstərir. Bu bilik gender dinamikası, şəxsiyyətlərarası münasibətlər və ictimai strukturlar haqqında daha məlumatlı müzakirələrə şərait yaradır.

✓ *Gender əlaqəsi üçün təsirlər*

Təkamül biologiyası cinsə aid ünsiyyət nümunələrinin mənşəyini araşdırma biləcəyimiz bir obyektiv təqdim edir. İnsan təkamülünü formalaşdıran seçmə təzyiqlər müxtəlif reproduktiv rollara və sosial funksiyalara uyğunlaşma reaksiyaları kimi fərqli ünsiyyət strategiyalarının inkişafına səbəb olur.

Kişilər və qadınlar arasındakı bioloji fərqlər beyin inkişafına və davranışına təsir edən hormonal təsirlərə qədər uzanır. Testosteron və estrogen kimi hormonlar ünsiyyət tərzinin formalaşmasında əsas rol oynayır, inadkarlıq, empatiya və sosial əlaqə kimi aspektlərə təsir göstərir [Eldridge 221].

Kişilər və qadınlar arasında beyin quruluşu və funksiyasındakı fərqlər ünsiyyət tərzinin dəyişməsinə səbəb olur. Sinir bağlantısı, yanallaşma və boz və ağ maddənin paylanması fərdlərin şifahi və şifahi olmayan ünsiyyətə təsir edərək məlumatı emal etməsinə və ötürməsinə təsir göstərir [Hall 34].

Kişilər və qadınlar arasındakı koqnitiv fərqlər də ünsiyyət formalarını formalaşdırır. Bioloji əsaslar bir çərçivə təmin etsə də, sosiallaşmanın və mədəni amillərin cinsi əlaqəyə təsirini tanımaq çox vacibdir. Cəmiyyətin gözləntiləri, gender rolları və mədəni normalar müəyyən mədəni kontekstdə fərdlərin özlərini necə ifadə etmələrini formalaşdırmaqla ünsiyyət üslublarının inkişafına əhəmiyyətli töhfə verir.

Ünsiyyətdə gender fərqlərinin bioloji əsaslarını başa düşmək, effektiv gender ünsiyyətini inkişaf etdirmək üçün praktiki təsirlərə malikdir. Müxtəlif ünsiyyət üslublarının tanınması və qiymətləndirilməsi şəxslərlərarası münasibətləri gücləndirir, yanlış ünsiyyəti azalda və daha əhatəli və ədalətli sosial mühitə töhfə verir.

Cinsi əlaqə fərqlərinin qəbul edilməsi problemlərin həlli, böyümə və anlaşıma imkanlarından yararlanmaq üçün yollar açır. Stereotipləri davam etdirməkdən çəkinmək və bunun əvəzinə cinslər arasında ünsiyyət üslublarının müxtəlifliyini qəbul etmək vacibdir.

Davamlı tədqiqat, ünsiyyətdə gender fərqlərinin bioloji əsaslarının mürəkkəbliklərini açmaq üçün vacibdir. Gələcək tədqiqatlar ünsiyyət üslublarının formalaşmasında genetika, epigenetika və ətraf mühit amilləri arasındakı qarşılıqlı əlaqəni araşdırmaqla bilər. Bundan əlavə, neyroplastiklik potensialının araşdırılması və ünsiyyət nümunələrinin dəyişdirilməsi üçün, müdaxilələr cinslər arasında effektiv ünsiyyətin təşviqi ilə bağlı fikirlər təklif edir.

Gələcək tədqiqatlar funksional maqnit rezonans görüntülmə (fMRI) və neyrogenomika kimi neyroelmi texnikalardakı irəliləyişlərdən faydalana bilər. Bu alətlər beynin müxtəlif sosial siqnalları necə işlədiyinə və onlara necə reaksiya verdiyinə işıq salmaqla, genderə aid ünsiyyət nümunələrinin altında yatan neyron mexanizmləri daha ətraflı başa düşməyə imkan verə bilər.

Zamanla cinsi əlaqənin necə inkişaf etdiyini hərtərəfli başa düşmək üçün uzun müddətli tədqiqatlar çox vacibdir. Uşaqlıqdan, yeniyetməlikdən yetkinliyə qədər ünsiyyət nümunələrinin tədqiqi genderə xas davranışların inkişaf trayektoriyalarını aydınlaşdırma və həyatın müxtəlif mərhələlərində bioloji amillərin rolu haqqında anlayışlar verə bilər.

Gələcək tədqiqatlar yalnız cinsi deyil, həm də irqi, etnik mənsubiyyəti, sosial-iqtisadi statusu və cinsi oriyentasiya kimi digər amilləri nəzərə alaraq kəşfə yanaşma tətbiq etməlidir. Bu yanaşma çoxsaylı identikliklərin necə kəşf edildiyi və ünsiyyət üslublarına necə təsir etdiyi barədə daha incə bir anlayış təmin edərək, tədqiqat nəticələrinin daha təmsilçi və əhatəli olmasını təmin edə bilər.

Hormonal dalğalanmaların spesifik kontekstlərdə ünsiyyətə təsirini araşdırmaq gender fərqlərinin daha incə bir anlayışını təmin edə bilər. Tədqiqat stress kimi amillərdən təsirlənən hormon səviyyələrindəki dəyişikliklərin real həyat vəziyyətlərində ünsiyyət tərzinə və sosial qarşılıqlı təsirlərə necə təsir etdiyini araşdırmaqla bilər.

Texnologiyanın inkişafı ünsiyyət mənzərəsini dəyişdirir. Gələcək tədqiqatlar rəqəmsal ünsiyyətin, sosial medianın və virtual qarşılıqlı əlaqənin genderə xas davranışların ifadəsinə təsirini nəzərə alaraq, texnoloji irəliləyişlərin gender ünsiyyət modellərinə necə təsir etdiyini araşdırmalıdır.

Ünsiyyətdə gender fərqlərinin bioloji əsaslarını başa düşmək, məqsədyönlü müdaxilə strategiyalarının işlənilib hazırlanmasında məlumat verə bilər. Gələcək tədqiqatlar bu biliklərin praktik tətbiqlərə, o cümlədən təhsil proqramlarına, iş yerində təlimlərə və ünsiyyətin yaxşılaşdırılmasına və genderlə bağlı bərabərsizliklərin azaldılmasına yönəlmiş terapevtik müdaxilələrə necə çevrilə biləcəyini araşdırmalıdır.

Bu sahədə tədqiqatlar irəlilədikcə, etik mülahizələrə diqqət yetirmək mütləqdir. Tədqiqatçılar potensial qərəzləri nəzərə almalı, stereotipləri davam etdirməkdən çəkinməli və elmi nəticələrin yanlış təfsirinin qarşısını almaq üçün nəticələrin məsuliyyətlə çatdırılmasını təmin etməlidirlər.

Tədqiqatçılar fənlərarası yanaşmaları qəbul etməklə, texnoloji irəliləyişlərdən

istifadə etməklə və müxtəlif kontekstlərdə cinsin dinamik təbiətini nəzərə alaraq, biologiya və ünsiyyət arasındakı mürəkkəb qarşılıqlı əlaqənin daha incə və hərtərəfli başa düşülməsinə töhfə verə bilirlər. Bu bilik insan ünsiyyətinin inkişaf edən mənzərəsində müdaxilələri formalaşdırmaq, inklüzivliyi təşviq etmək və daha sağlam şəxsiyyətlərarası münasibətləri inkişaf etdirmək potensialına malikdir.

2. Dil nümunələri

Ünsiyyət şəxsiyyətlərarası münasibətlərə və ictimai strukturlara əhəmiyyətli dərəcədə təsir edən dinamik və çoxşaxəli bir hadisədir. Bu mürəkkəb qarşılıqlı əlaqənin maraqlı tərəflərindən biri dil nümunələrində gender fərqlərinin tədqiqidir. Tədqiqatlar göstərir ki, kişilər və qadınlar lüğət seçimlərində fərqliliklər göstərilir. Kişilər iddialı və birbaşa dildən istifadə edə bilsələr də, qadınlar daha çox əməkdaşlıq və əlaqəli ifadələrdən istifadə edirlər. Bu linqvistik seçimlər, qavrayış və şərhə təsir edə bilən fərqli ünsiyyət üslublarını formalaşdırır. Qadınlar tez-tez ünsiyyət qurmağı və əlaqə qurmağı vurğulayaraq, əməkdaşlıq danışıq tərzini təşviq edirlər. Bunun əksinə olaraq, kişilər statusu və hökmranlığı vurğulayaraq daha rəqabətli və ya iyerarxik yanaşmaya meyil edirlər. Bu fərqlər, danışıq strategiyalarına, münacişələrin həllinə və ümumi ünsiyyətin effektivliyinə təsir göstərir.

Bədən dili və üz ifadələri kimi şifahi olmayan işarələr ünsiyyətin ayrılmaz tərkib hissəsidir. Araşdırmalar göstərir ki, qadınlar ümumiyyətlə daha çox üz ifadəsi nümayiş etdirir və emosiyaları çatdırmaq üçün daha çox şifahi olmayan işarələrdən istifadə edirlər. Kişilər, digər tərəfdən, üstünlük və ya səlahiyyətləri bildirmək üçün daha çox duruş və jestlərə etibar edirlər [Holmstrom 231-232].

Gender fərqləri dinləmə üslublarını əhatə edir. Araşdırmalar göstərir ki, qadınlar daha empatik və emosional olaraq uyğunlaşdırılmış dinləmə ilə məşğul olurlar. Kişilər isə əksinə, emosional dəstəkdən daha çox həll yollarını vurğulayaraq problem həll etməyə yönəlmiş dinləmə tərzini nümayiş etdirirlər. Bu fərqli yanaşmalar fərdlərin müxtəlif kontekstlərdə necə dəstək verdiyinə və almasına təsir göstərir [Prinsen 64].

İnsan ünsiyyətinin mürəkkəb linqvistik nümunələrində gender fərqlərini başa düşmək, inklüziv və effektiv qarşılıqlı əlaqəni inkişaf etdirmək üçün çox vacibdir. Bu fərqləri tanımaq və qiymətləndirmək, müxtəlif perspektivləri və ifadələri nəzərə alan daha incə kommunikasiya strategiyalarına imkan verir.

3. Sosial təsirlər

Bioloji amillərdən başqa, cəmiyyətin gözləntiləri və mədəni normalar gender əsaslı ünsiyyət modellərini əhəmiyyətli dərəcədə formalaşdırır. Stereotiplər və gender rolları kişilər və qadınlar üçün xüsusi ünsiyyət davranışlarını təyin edir, müəyyən gözləntiləri gücləndirir və fərdi ifadəni məhdudlaşdırır. Bu sosial təsirləri başa düşmək köklü ünsiyyət normalarını tanımaq və onlara qarşı çıxmaq üçün vacibdir.

Təkamül xüsusiyyətləri fərqləri müəyyən davranışlara meyilləndirə bilər, lakin ictimai normalar və gözləntilər bu meyilləri formalaşdırır və gücləndirir. Gənc yaşlarından fərqlər gender rollarını və gözləntilərini aşılamanı sosiallaşma proseslərindən keçir. Ailələr, məktəblər və media hər bir cins üçün uyğun hesab edilən spesifik ünsiyyət üslublarını gücləndirərək, gender identikliklərinin qurulmasına töhfə verir. Məsələn, oğlanlar inadkarlıq nümayiş etdirməyə təşviq olunur, qızlar isə tez-tez empatiya və əməkdaşlığa üstünlük vermək üçün sosiallaşırlar.

Ünsiyyətdə istifadə olunan dil gender stereotiplərini davam etdirir və gücləndirir. Kişilik və qadınlik ilə bağlı cəmiyyətin gözləntiləri hər cinsə aid söz və ifadələrdə öz əksini tapır. Gender dilinin istifadəsi qavrayışlara və davranışlara incə təsir göstərərək fərqli ünsiyyət üslublarının inkişafına kömək edir [Thorne 23-24].

Peşəkar şəraitdə cinsiyyətə görə ünsiyyət nümunələri karyera yüksəlişinə və iş yerinin dinamikasına təsir göstərir. Qadınlar kişilərin üstünlük təşkil etdiyi mühitlərdə özlərini təsdiqləməkdə çətinliklərlə üzləşə bilər, kişilər isə ənənəvi olaraq qadınlik ilə əlaqəli ünsiyyət üslublarını qəbul edərkən müqavimətlə qarşılaşa bilərlər.

Media cəmiyyətdə gender və ünsiyyət haqqında təsəvvürlərin formalaşmasında mühüm rol oynayır. Filmlərdə, televiziya şoularında və reklamlarda kişi və qadın təsvirləri stereotiplərin möhkəmlənməsinə kömək edir. Media təmsilçiliyinin təhlili, gender ünsiyyət modellərinə təsir edən daha geniş mədəni kontekst haqqında anlayışlar təmin edir.

Kişilər və qadınlar arasında ünsiyyətdə fərqlərə səbəb olan bioloji, sosial və ətraf mühit amilləri arasındakı mürəkkəb qarşılıqlı əlaqəni dərk etməklə, cəmiyyət ənənəvi gender normalarını aşan daha inklüziv ünsiyyət üslublarını inkişaf etdirə bilər.

Ünsiyyətdə gender fərqlərinin tanınması və anlaşılması, daha sağlam münasibətlərin qurulması və peşəkar şəraitdə effektiv əməkdaşlığın təşviq edilməsi üçün çox vacibdir. Bu fərqlərin fərqi olmaq ünsiyyət strategiyalarının təkmilləşdirilməsinə, yanlış ünsiyyət və münaqişə ehtimalını azalda bilər. Ünsiyyət, əməkdaşlıq və ümumi insan qarşılıqlı əlaqəsi kimi amilləri nəzərə alıqda, münasibətlər və peşəkar şərait üçün təsirlər dərin və müxtəlif ola bilər.

Yekun olaraq deyə bilərik ki, ünsiyyət və qarşılıqlı əlaqədə gender fərqlərinin tədqiqi, cəmiyyətin gözləntiləri, mədəni normalar və fərdi ifadələrlə formalaşan mürəkkəb və dinamik mənzərəni ortaya qoyur. Dil nümunələrindən tutmuş şifahi olmayan işarələrə qədər, kişi və qadınların necə ünsiyyət qurmasının incəliklərini başa düşmək, effektiv və ədalətli qarşılıqlı əlaqələri təşviq etmək üçün vacibdir.

Bu sahədə gender fərqlərinə həssaslıqla yanaşmaq və fərqlərin öz cinsi kimliyini ifadə etmələrinin müxtəlif yollarının tanınması çox vacibdir. Ünsiyyətdə gender fərqlərinin nəticələri akademik araşdırmadan kənara çıxır. Onlar bizim

gündəlik qarşılıqlı əlaqələrimizə nüfuz edir, şəxsi, peşəkar və ictimai sahələrdə əlaqələrə təsir göstərir. Bu fərqləri tanımaqla və qiymətləndirməklə, biz maneələri aradan qaldıran, əməkdaşlığı təşviq edən və anlaşmanı təşviq edən daha empatik və effektiv ünsiyyət strategiyaları üçün səy göstərə bilərik.

Gələcək tədqiqatlar sosial dəyişikliklərin ünsiyyət modellərinə təsirini nəzərə alaraq gender kimliklərinin və ifadələrinin inkişaf edən təbiətini araşdırmaqda davam etməlidir. Gender haqqında daha inklüziv anlayışı mənimsəmək yalnız ünsiyyət dinamikasını dərk etməyimizi gücləndirməyəcək, həm də stereotiplərin ləğvinə və müxtəlifliyi qeyd edən mühitlərin yaradılmasına töhfə verəcəkdir. İnsan ünsiyyətinin daim inkişaf edən dinamikasında gender fərqlərinin öyrənilməsi, fərdlər arasında körpülərin qurulması üçün təməl kimi xidmət edir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Eldridge, K. A., Sevier, M., Jones, J., Atkins, D. C., Christensen, A. Demand with draw communication in severely distressed, moderately distressed, and non-distressed couples: rigidity and polarity during relationship and personal problem discussions. *Journal of Family Psychology* 2007, 21 (2), pp. 218-226.
2. Hall, J. A. *Nonverbal sex differences: Communication accuracy and expressive style*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press 1984.
3. Holmstrom, A. J. Sex and gender similarities and differences in communication values in same-sex and cross-sex friendships. *Communication Quarterly* 2009, 57 (2), pp. 224-238.
4. Kim, J., Jin, B. In a different voice (and text): Gender differences in communication motives and uses of mobile phone. *Conference Papers - International Communication Association* 2005, pp. 1-20.
5. Kinney, T. A., Smith, B. A., Donzella, B. The influence of sex, gender, self-discrepancies, and self-awareness on anger and verbal aggressiveness among U.S. college students. *Journal of Social Psychology* 2001, 141, pp. 245-276.
6. Morley, D., Shockley-Zalabak, P. An exploratory study of the organizational communication patterns of males and females. *Communication Research Reports* 1985, 2 (1), pp. 103-111.
7. Mulac, A. Bradac, J. J. Gibbons, P. Empirical support for the gender-as culture hypothesis: An intercultural analysis of male/female language differences. *Human Communication Research* 2001, 27, pp. 121-152.
8. Newman, M. L., Groom, C. J., Handelman, L. D., Pennebaker, J. W. Gender differences in language use: An analysis of 14,000 text samples. *Discourse Processes* 2008, 45 (3), pp. 211-236.
9. Pearson, J. C. *Gender and communication*. Dubuque, I A: William C. Brown 1985.

10. Prinsen, T., Punyanunt Carter, N.M. The different in nonverbal behaviors and how it changes in different stages of a relationship. Texas Speech Communication Journal 2010, 35 (1), pp. 1-7.
11. Samar, R.G., Alibakhshi, G. The gender linked differences in the use of linguistic strategies in face-to-face communication. The Linguistics Journal 2007, 2 (3), pp. 59-71.
12. Tannen, D. You Just Don't Understand: Women and Men in Conversation. Ballantine Books, New York 1990.
13. Thorne, B, Henley, N. Difference and dominance: An overview of language, gender, and society. In B. Thorne & N. Henley (Eds.), Language and sex: Difference and dominance, Rowley, MA: Newbury House Publishers 1975, pp. 5-42.
14. Wood, J. T. Gendered Lives: Communication, Gender, and Culture. Boston, MA: Wadsworth Cenage Learning 2011.
15. Wood, J. T. Gendered lives: Communication, gender and culture (2nd ed). Belmont, C.A; Wadsworth 1996.

Sakhavat Nasreddin Aliyeva

SEX AND GENDER CHARACTERISTICS OF MALE AND FEMALE COMMUNICATION

Summary: This article examines the multifaceted field of communication and interaction, which seeks to reveal the differences that exist between men and women. Although societal expectations and cultural influences play an important role in shaping individual communication styles, there is evidence that biological and neurological factors contribute to different patterns of communication between men and women. This article aims to provide a comprehensive understanding of the various factors that contribute to gender-based communication differences by examining the interplay of nature and nurture.

Keywords: gender differences, cognitive abilities, psychological traits, gender analysis, biological factors, social influences, environmental factors.

Сахават Насреддин Алиева

ПОЛОВЫЕ И ГЕНДЕРНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ МУЖСКОГО И ЖЕНСКОГО ОБЩЕНИЯ

Резюме: В данной статье рассматривается многогранная сфера общения и взаимодействия, целью которой является раскрытие различий, существующих между мужчинами и женщинами. Хотя социальные ожидания и культурные влияния играют важную роль в формировании индивидуальных стилей общения, есть свидетельства того, что биологические и

неврологические факторы способствуют различным моделям общения между мужчинами и женщинами. Целью этой статьи является предоставление всестороннего понимания различных факторов, которые способствуют гендерным различиям в общении, путем изучения взаимодействия природы и воспитания.

Ключевые слова: гендерные различия, когнитивные способности, психологические особенности, гендерный анализ, биологические факторы, социальные влияния, факторы окружающей среды

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 06.12.2023